

**«Ο γερμανικός ναζισμός»
Μια διδακτική πρόταση με βάση τα βιβλία ιστορίας του Προγράμματος
«Εκπαίδευση των παιδιών της μουσουλμανικής μειονότητας στη Θράκη»**

Στα πλαίσια του Προγράμματος «Εκπαίδευση των Παιδιών της Μουσουλμανικής Μειονότητας της Θράκης» (ΠΕΜ) παρήχθησαν εκπαιδευτικά υλικά στα μαθήματα της ιστορίας, της γλώσσας, της λογοτεχνίας, της γεωγραφίας, των μαθηματικών, των φυσικών επιστημών, που μπορούν να λειτουργήσουν συμπληρωματικά στο ισχύον Πρόγραμμα Σπουδών και στα υπάρχοντα βιβλία του οργανισμού. Το εκπαιδευτικό υλικό για το μάθημα της ιστορίας στο γυμνάσιο δημιουργήθηκε την περίοδο 2002-2004 και 2006-2007, κατά τη δεύτερη και την τρίτη φάση του Προγράμματος. Την επιστημονική ευθύνη της ομάδας που ανέλαβε το έργο είχε αρχικά ο Παρασκευάς Κονόρτας, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, και στη συνέχεια η Έφη Αβδελά, καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο Κρήτης. Στην ομάδα συνεργάστηκαν ιστορικοί, ειδικοί στην αρχαία, μεσαιωνική, νεότερη και σύγχρονη ιστορία, αρχαιολόγοι, ιστορικοί τέχνης, γεωγράφοι, αλλά και δάσκαλοι και δασκάλες, καθηγητές και καθηγήτριες, χαρτογράφοι, γλωσσολόγοι, επιμελητές και επιμελήτριες, γραφίστες και γραφίστριες. Τα εκπαιδευτικά υλικά εγκρίθηκαν από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (ΠΙ), ενώ για τρία χρόνια, από το φθινόπωρο του 2011 έως τον Ιούνιο του 2014 πραγματοποιήθηκε πιλοτική εφαρμογή τους σε επτά (07) επιλεγμένα γυμνάσια της Ξάνθης και της Ροδόπης.¹ Όλα τα υλικά είναι αναρτημένα [στην ιστοσελίδα του Προγράμματος](#), όπως και τα υλικά από την επιμόρφωση [για αυτά](#).

Τα βιβλία του ΠΕΜ προορίζονται να διδαχθούν στα γυμνάσια της Θράκης όπου υπάρχουν μαθητές και μαθήτριες της μειονότητας. Όμως σε καμιά περίπτωση δεν είναι «ειδικά» βιβλία. Κοινή πεποίθηση όλων όσων συμμετείχαμε στη δημιουργία του εκπαιδευτικού υλικού είναι ότι δεν υπάρχει «ειδική» ιστορία στο σχολείο· η σχολική ιστορία δεν μπορεί παρά να ακολουθεί τα σύγχρονα πορίσματα της ιστορικής επιστήμης και της διδακτικής της ιστορίας. Τα βιβλία ιστορίας που δημιουργήσαμε μπορούν να τα διδαχθούν όλα τα παιδιά του γυμνασίου, σε οποιοδήποτε μέρος της Ελλάδας.

Έτσι το εκπαιδευτικό υλικό έχει τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

1. Τα βιβλία Ιστορίας για τις τρεις τάξεις του γυμνασίου ακολουθούν το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών που έχει καθοριστεί από το ΠΙ.
2. Η αφήγηση στηρίζεται στα σύγχρονα πορίσματα της ιστορικής έρευνας, προσαρμοσμένα στην ηλικία των μαθητών/μαθητριών και σε γλώσσα κατανοητή και σαφή.
3. Παρουσιάζονται όσο γίνεται πιο ισόρροπα πληροφορίες για πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά και πνευματικά-καλλιτεχνικά δεδομένα για την κάθε ιστορική περίοδο.
4. Εισάγουν τους μαθητές/τις μαθήτριες στην ιστοριογραφική προβληματική, παρουσιάζοντας τις διαφορετικές ερμηνείες για κάποιο γεγονός ή αναγνωρίζοντας τα κενά στις ιστορικές γνώσεις, και καλλιεργούν την κατανόηση ιστορικών εννοιών, την ανάπτυξη δεξιοτήτων για την προσέγγιση των ιστορικών φαινομένων και την ιστορική ερμηνεία τους με βάση τις πηγές.
5. Αποφεύγονται συστηματικά γενικότητες και ασάφειες στην αφήγηση και επιδιώκεται κάθε στοιχείο να εξηγείται, έστω και συνοπτικά. Στόχος είναι το υλικό να μην παράγει «γιατί» που να μην μπορούν να απαντηθούν από το ίδιο.
6. Και στα τρία εγχειρίδια η αφήγηση στηρίζεται σε επιστημονική θεώρηση της ιστορίας χωρίς συναισθηματικές φορτίσεις. Έμφαση δίνεται στην αιτιότητα, τις αλληλεπιδράσεις και την τεκμηρίωση. Η αφήγηση δεν παραλείπει ούτε αποσιωπά τα «δύσκολα» ιστορικά θέματα, αλλά τα αντιμετωπίζει ορθολογικά, τονίζοντας την ιστορικότητά τους και αναδεικνύοντας τις πολλαπλές τους διαστάσεις.

Μια από τις πιο βασικές παραμέτρους που συγκροτούν το υλικό και στην οποία δόθηκε βαρύτητα είναι να κατανοήσουν οι μαθητές/μαθήτριες ότι υπάρχουν πολλοί και διαφορετικοί πολιτισμοί, συχνά ακόμα και στον ίδιο χώρο. Επίσης να κατανοήσουν ότι οι πολιτισμοί δημιουργούνται και αναπτύσσονται με βάση ποικίλους παράγοντες επιρροών, ανταλλαγών και αλληλεπιδράσεων.

Επιπλέον, καταβλήθηκε συστηματική προσπάθεια να καλλιεργηθεί η άποψη ότι το ζητούμενο στην ιστορική γνώση δεν είναι να αξιολογηθούν τα γεγονότα ή οι πράξεις των ανθρώπων του παρελθόντος, αλλά να κατανοηθεί πώς και γιατί συνέβαιναν και τι σήμαιναν για τους ανθρώπους της εποχής. Άρα για να κατανοήσουμε τα ιστορικά συμβάντα και φαινόμενα, πρέπει να κατανοήσουμε το πλαίσιο τους, να καταλάβουμε τις ιδέες και τις αξίες άλλων εποχών.

Τέλος, στόχος ήταν το υλικό να είναι ευέλικτο ώστε να επιτρέπει την προσαρμογή της διδασκαλίας στις ανάγκες της κάθε τάξης. Το υλικό μας πληροί τις προϋποθέσεις ώστε οι καθηγητές/καθηγήτριες να μην παλεύουν στην αναμετάδοση μιας αφήγησης, αλλά να μπορούν να διαμορφώνουν εκείνοι τη δυναμική της διδασκαλίας τους, ωθώντας τους μαθητές/τις μαθήτριες τους στην ενεργό συμμετοχή και συνεργασία, απαραίτητες παράμετροι για την ανάπτυξη δεξιοτήτων και κριτικής σκέψης. Το υλικό είναι έτσι οργανωμένο ώστε να επιτρέπει στους/στις εκπαιδευτικούς να προσαρμόζουν τον τρόπο και το είδος της διδασκαλίας ανάλογα με τις συγκεκριμένες κάθε φορά ανάγκες του μαθητικού δυναμικού σε ένα ανοιχτό πλαίσιο διδασκαλίας.

¹ Βλ. Βασίλης Τσάφος, Τριαντάφυλλος Πετρίδης, Νάντια Τσενέ «Πιλοτική Διερεύνηση της αξιοποίησης του εκπαιδευτικού υλικού του προγράμματος “Εκπαίδευση των παιδιών της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης” (ΠΕΜ) στο μάθημα της ιστορίας», *Νέα Παιδεία* 156 (Οκτώβριος – Νοέμβριος – Δεκέμβριος 2015) 21-43.

Πώς είναι τα βιβλία ιστορίας

Και για τις τρεις τάξεις ακολουθήσαμε την ίδια φιλοσοφία στη συγκρότηση του υλικού. Το εκπαιδευτικό υλικό της κάθε τάξης αποτελείται από δύο μέρη: από ένα κυρίως βιβλίο, που περιέχει την ιστορική αφήγηση, και από συμπληρωματικό υλικό. Το συμπληρωματικό αυτό υλικό, ανά ένα ή ανά δύο κεφάλαια, συγκροτεί επιμέρους τεύχη, που έχουν τον τίτλο *Λίγη ακόμα ιστορία...* Το βιβλίο για την Α' τάξη συνοδεύεται από τέσσερα (04) τεύχη *Λίγης ακόμα ιστορίας...*, ενώ αυτά για τη Β' και την Γ' τάξη από έξι (06) τεύχη *Λίγης ακόμα ιστορίας...* το καθένα.

Στην αρχή κάθε βιβλίου παρουσιάζεται το υλικό και εξηγείται ο τρόπος που αυτό είναι οργανωμένο, μια σύντομη εισαγωγή στη δομή του και στο πώς μπορούν να χρησιμοποιηθεί.

Σε όλες τις σελίδες των βιβλίων, στο πάνω μέρος τους υπάρχει μια ταινία, με διαφορετικό χρώμα για κάθε κεφάλαιο, όπου σημειώνεται η χρονολογική περίοδος στην οποία αντιστοιχεί το συγκεκριμένο κεφάλαιο. Έτσι οι μαθητές/μαθήτριες μπορούν να ανατρέχουν εύκολα στα κεφάλαια του βιβλίου, αλλά και να αποτυπώνεται, μέσα από την επανάληψη της χρονολογίας σε κάθε σελίδα, η περίοδος την οποία μελετούν κάθε φορά.

Τα υλικό των βιβλίων είναι οργανωμένο σε **τρία (03) επίπεδα**, με βάση τα οποία οι καθηγητές/καθηγήτριες μπορούν να οργανώσουν κάθε φορά τη διδασκαλία τους:

Το **1ο επίπεδο** το αποτελούν τα κείμενα σε πλαίσια τεσσάρων διαφορετικών χρωμάτων: κίτρινο, ροζ, γαλάζιο και πράσινο. Το κείμενο σε κίτρινο πλαίσιο, που υπάρχει στην πρώτη σελίδα του κάθε κεφαλαίου, είναι η εισαγωγή στο συγκεκριμένο κεφάλαιο: εδώ αναφέρονται οι σημαντικότερες πληροφορίες που στη συνέχεια αναλύονται στα κείμενα που ακολουθούν. Το κείμενο σε ροζ πλαίσιο υπάρχει και αυτό στην αρχή του κάθε κεφαλαίου, μετά το κίτρινο. Σε αυτό γίνεται λόγος για το τι είδους πηγές διαθέτουμε από την κάθε εποχή. Επισημαίνουμε ότι καταβάλαμε προσπάθεια να αναδείξουμε και να εξηγήσουμε τις ιδιαίτερες πηγές που μπορεί να έχουν οι πηγές που σώζονται από κάθε εποχή. Συμπληρωματικά σημειώνεται ότι και όλες οι γραπτές πηγές, που βρίσκονται στα τεύχη της *Λίγης ακόμα ιστορίας...* βρίσκονται μέσα σε πλαίσια ίδιου χρώματος, ροζ. Τα κείμενα σε γαλάζιο πλαίσιο βρίσκονται στην αρχή κάθε υποκεφαλαίου και είναι εισαγωγικά σε αυτά. Τέλος, τα κείμενα σε πράσινα πλαίσια βρίσκονται «διάσπαρτα» μέσα στα κείμενα του βιβλίου και αναφέρονται σε βασικές πληροφορίες της κάθε ενότητας ή συμπληρώνουν συγκεκριμένα σημεία στα κείμενα του βιβλίου με επιπλέον πληροφορίες, οι οποίες μπορούν να αξιοποιηθούν συνδυαστικά με όσα αναφέρονται σε αυτά.

Το **2ο επίπεδο** του Βιβλίου είναι τα κείμενα. Βασικό ρόλο σε αυτά έχουν οι λέξεις/φράσεις που επισημαίνονται με έντονο γαλάζιο χρώμα και οι οποίες αποτελούν τους συνδέσμους που παραπέμπουν από το Βιβλίο στη *Λίγη ακόμα ιστορία...* και αυτές που επισημαίνονται με έντονη γραφή και αποτελούν τις «λέξεις-κλειδιά» της κάθε ενότητας.

Τα **κείμενα των βιβλίων** είναι σύντομα και περιεκτικά, οργανωμένα με τρόπο που διευκολύνουν την κατανόησή τους, αλλά προσφέρουν επίσης στους εκπαιδευτικούς ευελιξία στη διδακτική τους αξιοποίηση. Δεν υπάρχουν επουσιώδεις λεπτομέρειες ούτε άσκοπες επαναλήψεις και ασάφειες. Είναι γραμμένα σε απλή, αλλά δόκιμη επιστημονική γλώσσα, με τρόπο που δεν προσφέρεται για αποστήθιση, το λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται είναι συγκεκριμένο και αυστηρό και οι όροι αποσαφηνίζονται συστηματικά και χρησιμοποιούνται στη σωστή ιστορική τους βάση.

Προσπαθήσαμε επίμονα να αποφύγουμε το μακροπερίοδο λόγο, όπως και τις ασαφείς ή γενικές φράσεις που αφήνουν ερωτήματα που δεν μπορούν να απαντηθούν από το ίδιο το υλικό.

Τέλος, μέσα στο υλικό των βιβλίων οι μαθητές/μαθήτριες συχνά βρίσκουν πλαίσια με σύντομα κείμενα που επεξηγούν συμπληρωματικά κάποιον όρο ή συνιστούν εσωτερικές παραπομπές για το πού έγινε θα γίνει λόγος για ένα φαινόμενο (οι παραπομπές αυτές γραφιστικά αποδόθηκαν ως σημειώματα post-it).

Το **3ο επίπεδο** του Βιβλίου είναι το ποικίλο και διαφορετικό **εικονογραφικό** και **χαρτογραφικό υλικό**.

	Αριθμός εικόνων		
	Α' γυμνασίου	Β' γυμνασίου	Γ' γυμνασίου
Βιβλίο	241	472	951
<i>Λίγη ακόμα ιστορία ...</i>	232	284	608
Σύνολο	473	756	1559

	Αριθμός χαρτών		
	Α' γυμνασίου	Β' γυμνασίου	Γ' γυμνασίου
Βιβλίο	43	37	50
<i>Λίγη ακόμα ιστορία ...</i>	33	25	15
Σύνολο	80	62	65

Οι εικόνες δεν εικονογραφούν απλά και μόνο την ιστορική αφήγηση αλλά αποτελούν (δίπλα στις γραπτές πηγές, που υπάρχουν συστηματικά στη *Λίγη ακόμα ιστορία*) ένα επιπλέον είδος ιστορικών τεκμηρίων, που ασκούν τους μαθητές/τις μαθήτριες στην παρατήρηση, μπορούν να ενεργοποιήσουν τη γλώσσα, να αποτελέσουν ένα επιπλέον κίνητρο που θα τους κινητοποιήσει να ψάξουν, να συνδυάσουν, να επεξεργαστούν στοιχεία, να αποκρυπτογραφούν διαφορετικού είδους κώδικες, να ασκούνται δηλαδή σε δεξιότητες απαραίτητες για τη μελέτη της ιστορίας. Ανάλογη είναι και η λειτουργία των χαρτών· πρόκειται είτε για χάρτες πολιτικούς είτε θεματικούς. Οι χάρτες αυτοί είναι λειτουργικά δεμένοι με την ιστορική αφήγηση και επιπλέον επιτρέπουν να αποφεύγονται μακροσκελείς και δύσκολες στην κατανόησή τους αφηγήσεις, ασκώντας παράλληλα τους μαθητές/τις

μαθήτριες στην αποκρυπτογράφηση διαφορετικών κωδίκων και στο συνδυασμό πληροφοριών που προέρχονται από διαφορετικού τύπου κείμενα.

Πώς είναι η *Λίγη ακόμα ιστορία*...

Η *Λίγη ακόμα ιστορία*... λειτουργεί συμπληρωματικά σε σχέση με το βιβλίο και περιλαμβάνει: πρόσθετες πληροφορίες για όρους, φράσεις ή έννοιες που στα κείμενα του βιβλίου επισημαίνονται με στοιχεία έντονα γαλάζια. Οι πληροφορίες αυτές μπορεί να είναι [σύντομα κείμενα](#) που συμπληρώνουν αυτά του βιβλίου, επεξηγώντας συγκεκριμένα σημεία του ή επεκτείνοντας τις πληροφορίες που δίνονται σε αυτό, [πίνακες](#) όπου παρουσιάζονται συγκεκριμένα ποσοτικά ή χρονολογικά δεδομένα, [χάρτες](#) που χαρτογραφούν συγκεκριμένα σημεία του και πηγές, κειμενικές και μη. Όλα αυτά (κείμενα, χάρτες, πίνακες, πηγές) συμπληρώνουν, επεξηγούν ή επεκτείνουν συγκεκριμένα σημεία στο βιβλίο, αλλά σε καμιά περίπτωση δεν αποτελούν αναγκαία προϋπόθεση για τη μελέτη και την κατανόησή του.

Ο τρόπος που οργανώνεται και παρουσιάζεται το υλικό στη *Λίγη ακόμα ιστορία* είναι ανάλογος με το βιβλίο. Το κάθε κεφάλαιο στο αντίστοιχο τεύχος της *Λίγης ακόμα ιστορίας*... σημαίνεται με τα ίδια χρώματα όπως και στο βιβλίο. Επίσης, τίτλοι, υποκεφάλαια, ενότητες ακολουθούν αυτά του βιβλίου.

Σε ό,τι αφορά τις πηγές πρέπει να επισημανθεί ότι όλες οι κειμενικές πηγές και στα τρία βιβλία βρίσκονται στη *Λίγη ακόμα ιστορία*... και σημαίνονται με τον ίδιο τρόπο: μέσα σε πλαίσια ροζ χρώματος. Κάθε κειμενική πηγή συνοδεύεται πάντοτε από ένα σύντομο σχόλιο για το είδος της, το/την συγγραφέα και το πότε γράφτηκε, ώστε να γνωρίζουν οι μαθητές/μαθήτριες όχι μόνο τι πηγή είναι, αλλά και τα ελάχιστα βασικά στοιχεία που διαμόρφωσαν το πλαίσιο μέσα στο οποίο δημιουργήθηκε. Το ίδιο συμβαίνει συστηματικά και με όλες τις μη κειμενικές πηγές. Κι εδώ αναφέρεται το είδος της πηγής, ο/η δημιουργός (αν υπάρξει), ο τόπος που δημιουργήθηκε και ο χρόνος. Όλες οι κειμενικές πηγές είναι μεταφρασμένες στα νέα ελληνικά ή, στην περίπτωση που είναι γραμμένες σε παλιότερες μορφές της νέας ελληνικής γλώσσας (όπως για παράδειγμα κάποια δημοτικά τραγούδια) ή σε διάλεκτο (όπως για παράδειγμα τα κείμενα στην κρητική ή την ποντιακή διάλεκτο) έχουν αποδοθεί στη σύγχρονη γλώσσα. Όλες οι πηγές, κειμενικές και μη, παρουσιάζονται με συνεχή αρίθμηση, ώστε να γίνεται ακόμα πιο φανερή η άμεση σχέση μεταξύ τους.

Τελευταίο μέρος της *Λίγης Ακόμα Ιστορίας*... αποτελούν οι [δραστηριότητες](#). Οι δραστηριότητες, ατομικές και ομαδικές, πέρα από τον έλεγχο των ιστορικών γνώσεων, έχουν ως κύριο στόχο να προωθήσουν μια περισσότερο ενεργητική διαδικασία μάθησης. Δεν αποσκοπούν δηλαδή τόσο να «μετρήσουν» τις γνώσεις που απέκτησαν οι μαθητές/μαθήτριες, αλλά να «υποστηρίξουν» το υλικό του βιβλίου και της *Λίγης ακόμα ιστορίας*... παρουσιάζοντας ενδεικτικά στρατηγικές με τις οποίες μπορεί αυτό να αξιοποιηθεί στη διδασκαλία, βοηθώντας παράλληλα τους μαθητές/τις μαθήτριες να καταλάβουν τι μαθαίνουν, γιατί μαθαίνουν, πώς μαθαίνουν και τι απαιτείται γι' αυτό.

«Ο γερμανικό ναζισμός» - Μια διδακτική πρόταση

Η ενότητα αυτή εντάσσεται σε μια ευρύτερη με τον τίτλο [«Οι ευρωπαϊκοί φασισμοί»](#) και αναφέρεται στην ανάδυση του ιταλικού φασισμού, (σελ. 175), αλλά κυρίως του γερμανικού ναζισμού (σ. 176-178).

Το ναζιστικό κόμμα, οι αρχές του, ο Αδόλφος Χίτλερ – Η άνοδος στην εξουσία

Ως πρώτο βήμα μελετάται η [πηγή Π 9.35](#), που παρουσιάζει μερικές από τις «αρχές» του ναζιστικού κόμματος σε συνδυασμό με τη σχετική δραστηριότητα (αρ. 10), ώστε οι μαθητές/μαθήτριες να αποκτήσουν μια αρκετή σαφή για τη ναζιστική ιδεολογία.

Σε ό,τι αφορά τον Χίτλερ μπορούν να αξιοποιηθούν οι εικόνες [9.61](#) (η κάρτα μέλους του στο ναζιστικό κόμμα) και η [Π 9.37](#) (το εξώφυλλο από τον Αγώνα του) για να δοθούν μερικές βασικές πληροφορίες για αυτόν.

Ακολουθώντας, για τα γεγονότα που οδήγησαν τους ναζί στην εξουσία, μπορούν να αξιοποιηθούν οι εικόνες [Π 9.34](#) και [Π 9.36](#), δυο προεκλογικές αφίσες του ναζιστικού κόμματος, μια του 1920 και μια του 1930. Στόχος είναι μέσα από την παρατήρηση και το σχολιασμό τους (τι δείχνουν, τι είδους μορφές κυριαρχούν, πώς εικονίζονται αυτές, σε ποιους μπορεί να απευθύνονται, με τι συνθήματα, τι μήνυμα θέλουν να περάσουν κτλ.) οι μαθητές να οδηγηθούν στη μελέτη των υλικών του βιβλίου και να απαντήσουν στα ερωτήματά τους, δομώντας τη σχετική γνώση τους.

Η ναζιστική Γερμανία

Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να «στήσουν» το μάθημά τους αξιοποιώντας σε μεγάλο βαθμό το εικονογραφικό υλικό της ενότητας, τις πηγές και αρκετές από τις δραστηριότητες.

Ο/Η εκπαιδευτικός μπορεί να ξεκινήσει από τη [δραστηριότητα αρ. 12](#). Μπορεί να ζητηθεί από τους μαθητές και τις μαθήτριες να σχολιάσουν το ίδιο το σχήμα στο κέντρο του οποίου βρίσκεται ο Χίτλερ. Στη συνέχεια οι μαθητές και οι μαθήτριες, εργαζόμενοι/εργαζόμενες σε ομάδες, παροτρύνονται να ψάξουν στα κείμενα του βιβλίου, της *Λίγης ακόμη ιστορίας* και τις πηγές και να διερευνήσουν το πρώτο σκέλος της δραστηριότητας, που ζητάει να βρουν τι μέτρα πήραν οι ναζί για καθένα από τα ζητήματα που θίγονται. Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να περιορίσουν τη δουλειά κάθε ομάδας σε ένα ζήτημα ή να ζητήσουν από όλες τις ομάδες να εργαστούν σε κοινή βάση, μπορούν να περιορίσουν τη δουλειά των μαθητών και μαθητριών μόνο στο υλικό του βιβλίου ή να συμπεριλάβουν και αυτό της *Λίγης ακόμη ιστορίας*, σε κάθε περίπτωση λαμβάνοντας υπόψη τους το συγκεκριμένο πλαίσιο στο οποίο εγγράφεται η διδασκαλία τους. Θα μπορούσε να ζητηθεί επιπρόσθετα από τους μαθητές και τις μαθήτριες να εξηγήσουν γιατί και πώς το κάθε μέτρο «στήριξε» τη ναζιστική πολιτική στο συγκεκριμένο τομέα, αλλά και πώς μπορεί ένα μέτρο να συνδέεται με ένα άλλο. Επισημαίνουμε ότι τέτοιου είδους «στρατηγικές» και «επεξεργασίες» προτείνονται σε πολλές περιπτώσεις και αποτελούν μέρος του υλικού μας. Σε κάθε περίπτωση η παρουσίαση της δουλειάς των μαθητών και των μαθητριών θα αναδείξει την πολιτική των ναζί σε όλους αυτούς τους επιμέρους τομείς. Ακόμη θα μπορούσε να

συνδυαστούν όλα αυτά με τη [δραστηριότητα αρ. 15](#), στην οποία παρουσιάζονται επτά (07) σύντομες ειδήσεις από τη ναζιστική Γερμανία και ζητείται από τους μαθητές και τις μαθήτριες να εξηγήσουν γιατί μπορεί να συνέβη το κάθε γεγονός.

Η δραστηριότητα ολοκληρώνεται ζητώντας από τους μαθητές και τις μαθήτριες να γράψουν ένα δικό τους σύντομο κείμενο για όλα αυτά. Σημειώνουμε ότι στις περισσότερες από τις δραστηριότητες των Βιβλίων για την Α' και τη Β' γυμνασίου δε ζητείται από τους μαθητές και τις μαθήτριες να παράγουν λόγο, ή, όταν ζητείται, είναι περιορισμένος. Περισσότερο σε αυτά τα βιβλία στοχεύουμε στις στρατηγικές επεξεργασίας και αξιοποίησης των ιστορικών πηγών. Σε αυτό το σημείο διαφοροποιείται το βιβλίο για την Γ' γυμνασίου. Χωρίς να αναιρούνται όλα τα υπόλοιπα, υπάρχουν πολύ περισσότερες δραστηριότητες που καταλήγουν στο αίτημα να παράγουν, οι μαθητές και μαθήτριες, δικά τους κείμενα.

Δύο άλλες παράμετροι στις οποίες μπορούν να επεκταθούν οι εκπαιδευτικοί σε σχέση με το ναζιστικό καθεστώς είναι ο ρόλος της εκπαίδευσης σε αυτό και η ρατσιστική τους πολιτική.

Τα ζητήματα της εκπαίδευσης αποτελούν θέματα που κεντρίζουν ευκολότερα το ενδιαφέρον των μαθητών και των μαθητριών, καθώς άπτονται της καθημερινότητάς τους, τα νιώθουν πιο οικεία και πιστεύουν ότι μπορούν να μιλήσουν πιο εύκολα γι' αυτά. Σε αυτό το ζήτημα οι εκπαιδευτικοί μπορούν να αξιοποιήσουν τη [δραστηριότητα αρ. 14](#) που εστιάζει στη μελέτη δύο πηγών: η πρώτη αναφέρεται στους στόχους που πρέπει να έχουν σύμφωνα με τους ναζί, ορισμένα μαθήματα, και η δεύτερη παρουσιάζει το πρόγραμμα και τα μαθήματα που διδάσκονταν τα δεκαεπτάχρονα κορίτσια σε ένα σχολείο του Βερολίνου. Πρόκειται για ένα υλικό αρκετά οικείο στους μαθητές και τις μαθήτριες που μπορεί να αξιοποιηθεί πολλαπλώς. Η ίδια η δραστηριότητα δίνει δύο (02) άξονες στους οποίους μπορούν να προσανατολίσουν τη δουλειά τους οι μαθητές και οι μαθήτριες. Αυτό όμως δεν είναι δεσμευτικό. Αντίθετα οι εκπαιδευτικοί –και αυτό ισχύει για καθεμιά από τις προτάσεις μας–, αναλόγως με το τι έχουν σχεδιάσει για τη διδασκαλία τους και αξιολογώντας τη δουλειά τους, μπορούν να αναπροσαρμόσουν τους τρόπους που ενδεχομένως θα εντάξουν τη μελέτη των δύο (02) αυτών πηγών –αλλά και κάθε άλλο σημείο στο υλικό μας– στο μάθημά τους καθώς και το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα τα αξιοποιήσουν όλα αυτά.

Στο δεύτερο ζήτημα, της φυλετικής ιδεολογίας, των ρατσιστικών πολιτικών και ειδικότερα στην αντιεβραϊκή πολιτική των ναζί αναφέρεται η [δραστηριότητα αρ. 13](#), η οποία θεωρούμε ότι αποτελεί μια ολοκληρωμένη πρόταση διδακτικής προσέγγισης των τρόπων που μπορούν να αξιοποιούνται οι ιστορικές πηγές. Στα δύο πρώτα σκέλη της δραστηριότητας ζητείται από τους μαθητές και τις μαθήτριες να μελετήσουν μια σειρά από εικόνες και ένα κείμενο και να καταγράψουν τις πληροφορίες που δίνουν για το συγκεκριμένο ζήτημα. Ανάλογα με τις ιδιαίτερες συνθήκες διδασκαλίας οι εκπαιδευτικοί μπορούν να προσαρμόσουν τη συγκεκριμένη δραστηριότητα είτε ζητώντας από κάθε ομάδα μαθητών να εργαστεί πάνω σε μια μόνο εικόνα ή σε όλες, να θέσει επιμέρους ερωτήματα: πώς μπορεί, για παράδειγμα, οι επιμέρους πληροφορίες μιας εικόνας/πηγής να συνδυαστούν με τις πληροφορίες των άλλων, πώς μπορεί οι πληροφορίες αυτές να συνδυαστούν με άλλες που περιέχονται στις εικονιστικές ή τις κειμενικές πηγές του υλικού μας κτλ.

Τέλος η δραστηριότητα ολοκληρώνεται ζητώντας από τους μαθητές και τις μαθήτριες να μεταφέρουν όλες αυτές τις πληροφορίες/γνώσεις που μπορεί να αποκόμισαν και να περιγράψουν τη ζωή μιας συνομηλικής τους Γερμανοεβραίας και της οικογένειάς της στη ναζιστική Γερμανία. Το όνομα που αναφέρεται στη δραστηριότητα, όπως και όλα τα υπόλοιπα στοιχεία, είναι πραγματικά. Στόχος μας δεν είναι να ταυτιστούν οι μαθητές και οι μαθήτριες μας με το συγκεκριμένο πρόσωπο, αλλά μέσα από τα προβλήματα που αντιμετώπισε μια συνομηλικός τους στο παρελθόν να μεταφέρουν όλες αυτές τις πληροφορίες από ένα «θεωρητικό» (και σε πολλές περιπτώσεις αδιάφορο) επίπεδο, μέσα από μια ενεργητική διαδικασία μάθησης, σε μια «αφήγηση» που δημιούργησαν οι ίδιοι/ες, μια διαδικασία που μπορεί επιπρόσθετα να τους φέρει και να τις φέρει σε επαφή με τη δυσκολία αλλά και την ανάγκη για αποστασιοποίηση όταν η μελέτη στρέφεται γύρω από «δύσκολα» και «τραυματικά» γεγονότα.

Σε κάθε περίπτωση η πρόταση που παρουσιάσαμε και οι τρόποι που υποδείξαμε είναι ενδεικτικοί. Πιστεύουμε ότι το υλικό που δημιουργήσαμε χαρακτηρίζεται από ποικιλία ως προς το περιεχόμενό του και ευελιξία ως προς τη δομή και τη χρήση του. Ότι παρέχει στους μαθητές και τις μαθήτριες δυνατότητες να ασκηθούν με πολλαπλούς τρόπους ώστε να αναπτύξουν την ικανότητά τους να παρατηρούν, να συνδυάζουν πληροφορίες που τις επεξεργάζονται, να διατυπώνουν ερωτήματα, να αναζητούν λύσεις, να ερμηνεύουν τα δεδομένα τους, να συμμετέχουν ενεργά στη διαδικασία παραγωγής της γνώσης, αντιλαμβάνόμενοι και αντιλαμβανόμενες ότι αυτή δεν απορρέει από ένα, μοναδικό και αλάνθαστο βιβλίο. Παράλληλα παρέχει στους εκπαιδευτικούς τη δυνατότητα να διαμορφώνουν κατά περίπτωση τη διδασκαλία τους, λαμβάνοντας υπόψη το εκπαιδευτικό, αλλά και το ευρύτερο κάθε φορά γλωσσικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο εργάζονται.